

II. Sem.

M DCCCXXVII.

Krajewski.

1827

Disputatio
Narratiuncula.

De Romanorum edendi ratione.

Romani ad bella Punicā usque in
 iis, quae ad cultum ritumque pertinerent,
 cum simplicissimis tum frugalissimis
 erant. Nec mirum; erant enim po-
 pulus maxime rudis, cuius cura, ni-
 si cum gentibus vicinis, quarum mo-
 res ^{et ipsi} aequae non suavisissimi erant, bel-
 lum gereret, circa solos agros ver-
 saretur. Quin etiam viri nobiles, si
 munusculis non fungerentur, agris
 colendis operam adhibebant, eoque
 maiores laudes sibi parabant, quo
 magis iis, quae hominibus ^{ignobilibus} in ino-
 ribus esse curanda crederetur, manus
 imponebant. Quum vero bellum in
 terras alienas paulatim transferri

coe-

coemptum effecit, indeque opes servim cre-
viscent, luxuria quoque magis ma-
gisque aucta est. Carthagine igitur
delecta, Corinthoque divita, Man-
donia deinde expugnata, [et] Mancii
denique exercitus ex Asia reduce,
ritia cuiusvis generis Romam pe-
netrarunt, atque ne humidioribus
quidem hominibus pepercerunt. Ad
summum vero demential ventum
est temporibus Senecae, dicentis:
"O miserrabiles, quorum palatum ni-
si ad pretiosos cibos, non excitatur!"
"Pretiosos autem non eximius sa-
por aut aliqua paucium dulcedo,
sed raritas et difficultas parandi
operatur."

Quoties antiquissimis tempo-
ribus, diebus singulis, cibus convit-
sit, in medio relinquo, quippe de
qua

51
qua re in contrarias partes disputari
liceat, quamvis nonnulli certe affir-
ment, coenam apud veteres Romanos
solum obtinuisse, cui post deambul-
entaculum praediumque accessisse.
Quod sane incivius fuisset! Singu-
la quam brevissime narrabo coor-
dine, quo variis temporibus, diebus
singulis, alia alio succederent, re-
servatis ad postremum his, quae de
coenis et ^{coenae} ministris, qui coenae
servarent, paucis dici possunt.

Centaculum¹, ut apud nos, ma-
ne sumi solebat. Num verba ad
id hora constituta fuerit, sciri
nequit; et ne operae quidem pre-
lium est, in hac re morari. Nos
etiam minime ³ratum⁰ ad ¹centa-
culum²

1, Plant. Curc. 51, 72.; Luc. Bell. 13.; Martial.
XIII, 31.; XII, 223.

24
culum ^{qualibet hora} constitutionem semper habemus; semper, nullo tempore respectu, ubi quid venter poposcit, petitur coenaculum. Ita Romani quoque ferisse videntur. Neque omnis familia una conveniebat; alius alias, quidquid arripuisset, comedebat. Poterat tamen nonnunquam fieri, ut etiam maior apparatus adhiberetur, si hospes adesset; et tunc pater matremque familias cum eo postage aut accumbebant mensae, aut stabant.

Cibi, qui in ientaculo apponerentur, leviores erant, ne satietate tenerentur. Plut. Symp. 1, 8. in ientaculo panem, nec quidquam aliud datum fuisse, ait. Quod aut ad frugaliores esse referendum cenae, aut ad ea tempora, quibus

Ro-

52
Romani minus delicati erant. Et multis veterum scriptorum locis id aliter posse fuisse, facile colligi potest. Num accidit, ut ^{fitum esse} vinum adhiberent, contendere quidem non potest; non est tamen, cur plane neges. Pauci mitto gulosos, qui ientaculo ita postage conficiebantur, ut fastidirent prandium.

Prandium hora circiter sexta, duodecima ^{fore} nostra, parabatur. Appellabatur autem antiquissimis temporibus coena, (κοινή) quod a pluribus simul sumebatur. Vesperna ²⁾ igitur erat cibus vespertinus. Quam autem, quibus Romanorum aetate, longius tempus poni in coena coeptum esset, ne negotiis interpellarentur, in vespertinam re-

verta

1) Plut. symp. VII, 6.; Jsid. xx, 2.

2) Festus in coena.

iecta est: ^{igitur} prandium itaque dictum,
quod fuerat coena.

In prandio, ¹⁾ [etiam] sine ullo
fere magno apparatu, cibum levem
et facilem ²⁾ sumebant, quamquam
interdum accidere poterat, ut ma-
ior sumptus impenderetur. ³⁾ Fini
quoque non in prandio erat: qui
si careret, caninum vel abstemium
appellabatur. ⁴⁾

Prandium ⁵⁾ sequebatur meren-
da. ⁶⁾ Fetto merenda ⁷⁾ pro prandium
retorcs dixisse perhibenti, quod medio
die caperetur, non est, quod assentias.
Jos. Scaliger autem a merendo du-
cit, quod iis, qui aere mererent, ante-
quam labore mitterentur, data sit.
Kerle. Neque enim meridia, sed
^{post}

1) Cels. I, 3; Hor. Sat. II, 4, 22; Hor. Sat. I, 6, 127.; Senec.
ep. 84.; Martial. III, 30.

2) Plin. ep. III, 4.

3) Plaut. Poen. III, 5, 14.; Cic. Ter. I, 19.; Hor. Sat. II, 3, 245;
Suet. Claud. 33.; Domit. 21.

4) Gell. XIII, 29.

5) Plaut. Aul. II, 2, 50.

meridie, sub vesperam dabatur. Appell-
labatur etiam antecena vel antecoe-
nium. ¹⁾

Cibus, pro tempore, quo sumeba-
tur, facilissimus erat: caseus cum
pane. Quae quidem merenda, meo
iudicio, praecipue operariis et praeter-
ea cuiusvis generis pueris, ut qui ma-
xime ventri studeant, propria erat.

In his omnibus simpliciter ac-
tum est; stabant aut sedebant,
pro ut cuique placebat. Aliter vero
in coena, de qua plura dicenda sunt.

Tempus coenandi aestate erat
vulgo hora nona, ²⁾ nostra tertia ³⁾ post
meridie; hieme vero decima ⁴⁾, no-
stra quarta. Locus ad coenandum
in superiore domus parte dicebatur
coenaculum, ⁵⁾ vel coenatio. ⁶⁾ Erant
et

1) Isid. IX, 2.

2) Cic. ad Div. IX, 26. Martial. IV, 3, 6.

3) Plin. ep. III, 1.

4) Var. de lat. L. II, 33.

5) Suet. Ner. 31.; Juvenal. VII, 133.

et aliae appellationes, quas infra suo loco ^{offeram} ostendam.

Cœna, quae ante tempus solitum apponitur, convivium intemptivum¹⁾ dicebatur; si in multam noctem protraheretur, cœna antelucana²⁾. Vulgo in duas partes divisabatur: Mensam³⁾ primam et alteram. In illa, quae proprie cœna erat, varii cibi apponebantur; in hac bellaria et poma. Temporibus posterioribus accessit gustatio⁴⁾ vel gustus, qui mensae primae antecederat. Cibi hic tales erant, ut famem excitarent, atque vinum melle et aqua mistam, quod mulsum⁵⁾ dicebatur. Hinc ^{quocumque} omnia, quae ad invitandam appetentiam edebantur, promulsis⁶⁾ dicta est; locus autem, in quo ea revocabantur, promensii-

1) Cic. Cat. II, 10.; Cic. arch. 6.; Mur. 6.; Terr. III, 25.; Sen. 14.; Senec. De ira II, 28.; Suet. Cal. 45.

2) Terr. in Agr. Gen. I, 216. 723.; III, 233.

3) Petron. 22-31.

4) Martial. XI, 32; 53.

5) Hor. Sat. II, 4, 26; Cic. Orat. II, 70.; Fin. II, 5.

6) Cic. ad Div. II, 16, 21. Senec. ep. 123.

sedarium, vel promulsidare, vel etiam gustatorium¹⁾. Caput cœnae praecipuum erat, ferulum, quod interdum et pompa appellabatur.

Cœnae pro sumptibus, lautae, opipariorum²⁾, optimae, ^{respicentes vero} respectu ad eos, qui cœnas sumptuosas institueret valebant, varie appellabantur: angustales³⁾, pontificales⁴⁾, saliares.

Edulia, quibus Romani praecipue delectarentur, haec erant: pavo, quem Stoltensius, orator, cum sacerdotium inisset, primus in cœna adituali apponi iussit⁵⁾; phasianus; attager⁶⁾, Isoniac aut Phrygiae avis; arix⁷⁾ Afræ; Luscinia; lurdii; anates; anseres; somacula⁸⁾ vel et lotus aper apponebatur, ut porcus Traianus ille, qui carne aliorum animalium confectus erat; pisces quoque

1) Petron. 31.; Plin. Ep. II, 6. Martial. XII, 33. 2) Martial. 10, 31. in Plin. III, 12. Cic. Insc. II, 34.

3) Cic. ad Div. IV, 25.

4) Hor. Od. II, 14, 25.

5) Hor. Od. I, 37.; Cic. Alt. II, 9.

6) Plin. X, 20.

7) Martial. III, 53.; XIII, 72. Senec. ad Helv. 9.

8) Hor. Epod. II, 24. Martial. XII, 61.

9) Hor. Epod. II, 24.

10) Juvenal. X, 355.

non nisi hominum dissolutorum
 [erat]. ^{ae} ⁿ ^m Obscenitates istas, quae mul-
 tas ^{erat in} iuvenis hominum luxurio-
 rum ^{intulerant}, praeteriens, pau-
 ca de ea voluptate, qua homines
 prudentiores pueri studebant, me-
 morabo. Hi enim aliquid legi cu-
 rabant, ¹⁾ vel comedos ²⁾ aliosque ^{recitantes} pre-
 las ³⁾ audiebant; tum etiam musi-
 cam adhibebant, ⁴⁾ aut de rebus, quae
 acunt ingenii aciem, colloqueban-
 tur.

Antequam iocundam adirent, lava-
 bant; ⁵⁾ nonnulli, iique luxuriosi, et
 etiam post iocundam. Lavati syn-
 thesin sive vestem iocundatorem ⁷⁾ et
 saleas sumebant, quos servus eo
 appropiare debebat, ubi domus iocun-
 da-

1.) Juven. Sat. XI, 178. Pers. ep. I, 15.; III, I, II, 31.

2.) Pers. Sat. I, 20. 6.) Hor. ep. 1. 6, 61.

3.) Suet. Vita Suetonii. 7.) Martialis. III, 133.

4.) Hor. Od. III, 19, 70.

5.) Juven. Sat. II, 419. Plant. Pers. I, 2, 10.

naturus erat. Quin vitiis verlebatur,
 si quis veste insolita in iocundam
 venisset.

Licet solennibus convivae ser-
 tis, quae vittis aut phylis conne-
 xa atque ornata erant, ¹⁾ non imbecan-
 tur. Idem honos obligit potioris
 quoque: putabant enim a coro-
 nis reprimi ebrietatem.

Lavationi antecedebant variae
 corporis exercitationes: ludebant
 aut pilis, ²⁾ aut disco certabant, ³⁾ cir-
 rebant et saltabant, aut equo vehi-
 bant. ⁴⁾ Locus, in quo vehabatur aut
 etiam onera gestabantur, gestatio
 dicta est.

Romani intro, ut Graeci, ad
 mensam sedebant; ⁵⁾ post autem ac-
 cum-

1.) Juven. Sat. V, 36.

2.) Hor. Sat. I, 4, 48.

3.) Hor. Od. I, 3, 11.

4.) Serv. in Virg. Aen. III, 126.

cumbebant. Qui mos, a gentibus orientalibus acceptus, primum virorum tantum¹⁾, deinde, temporibus Scipionis Africani, ^{minoris} iunioris, etiam feminarum erat.

Lectorum, in quibus cubabant, numerus, prout hospites pauci aut multi aderant, varius erat. Cui Varro, nec xinti a numero gratiarum, nec excedere Musarum^{numerus}, civitum fuisse docet. Erant igitur plerumque tres; rarius duo. Hinc coenaculum vulgo triclinium²⁾ aut bistrinium³⁾ dicebatur. Lectus unusquisque tres ^{convivas} hospites capiebat; si plures, coena sordida⁴⁾ habebatur. Cubabant autem hac ratione: superior corporis

1) Tac. hist. II, 1, 2.

2) Cic. Att. 52.

3) Quintil. 15. Plant. II, 4, 69 et 102.

4) Plin. in Pison. 27.

pars, capite paulum erecto, dorso pulvillis inclinato, laeva manu nitebatur; ita ut primus pedes pone dorsum secundi, hic vero pone dorsum tertii porrigeret. Primus caput ad cubitum reclinebat, secundus, pulvillo interiecto, ad umbilicum primi et sic porro.

Loci in lectis erant: summus, medius et imus. Medius ^{principalis} dignissimus habebatur. Spororum lectorum idem in triclinio ordo erat. Consularis locus¹⁾ imus erat in lecto medio, ut negotia, si quae forte supervenirent, expedire posset. ^{Hic} Huius locum primum in lecto ultimo, proxime consulum, obtinebat. Iuvenes

1) Plat. symp. II, 3.

septemdecim ^{annis} annorum minores;
parasiti, vel etiam infimi ordinis
amici, nonnunquam et ^{etiam} puellae
ad lecti fulcra assidebant.¹⁾

Spontae et fulcra lectorum
lignea, bracteata²⁾ et argentea, quin
etiam aurea erant.³⁾ Lectis cul-
citae, pulvis aut lana, tempo-
ribus antiquissimis, etiam feno
vel arce aut palca repositae, im-
ponebantur.³⁾

Operimenta, quibus lecti
conternebantur, varia erant, atque
porcella, segetta, ~~radices~~ ^{radices} ~~radices~~
dicebantur. Quae quidem pro re
^{boni} ~~pro~~ pitis magis aut minus splen-
dida erant.

Mensae antiquissimis tempo-
ri-

1) cf. Suet. Aug. 64. Tac. Ann. XII, 16.; Suet.

Claud. 32.; Plant. Arch. III, 2, 32., V, 2.

2) cf. Ovid. Met. VII, 656.; Suet. Jul. 49.; Suet. Cal. 32.;

Martial. VII, 35, 5.

3) cf. Tac. Hist. I, 1.; Plin. Hist. nat. XIII, 1.; Tac. de
l. l. II, 35.

58
ribus quadratae erant. A tri-
bus partibus stabant lecti; quara-
ta parva erat, ut ibos apponen-
tibus aditus esset. Cum vero sub
imperatoribus loco trium lecto-
rum unus tantum, forma ve-
mirisculi, qui propter simili-
tudinem sigma appellabatur,
inducerebatur, mensarum forma
quadrata in rotundam muta-
ta est. Erant aut citreae¹⁾ aut a-
cerneae, vario modo ebore distin-
ctae, atque in sano pretio eme-
bantur.²⁾ Monopodia, quae uno
pede sustentabantur, divitum pro-
pria erant; pauperes tripede
utiebantur.

Cibos antiquissimis tempo-
ribus

1) Martial. XII, 37, 59.

2) Plin. Hist. nat. XIII, 15.

bus mulieres curabant; quod ministerium servis postea impositum est. Coqui magis periti, qui cultro, quem gestabant, insignes erant, mercede conducebantur.²⁾

Cum vero iis parandis ars adhiberi coepta esset, coqui magno pretio emebantur;³⁾ maxime Sinculi,⁴⁾ qui prae ceteris celebritates afferenti erant.

Cognus, qui coquinae praefectus, archimagirus dicebatur; promus is, cui pennis curae esset; qui ius ordinareret, strutor, carptor autem, qui carnes dissecaret.

Servi, qui coenae servarent, ministri appellabantur. Induti erant tunica et linteis surciniti.⁵⁾ Suum cuique erat negotium: alii argentum ordinabant; alii aquam

1, Plin. XVIII, 11.

2, Plaut. Aul. II, 4, 185. Bend. III, 2, 3, et 20.

3, Liv. XXXIX, 6. Plin. II, 17. Martial. XII, 20.

4, Apul. XII, 23. Hor. Od. III, 1, 13.

5, Suet. Cal. 26. 6, Senec. de brev. vit. 2.

ad manus lavandas praebant;¹⁾ quidam panem distribuerebant; nonnulli ~~per vinum~~ inferiebant ret. Nonnunquam ~~et~~ famulae ²⁾ serviebant.

Cibi, aut mensis impositi, aut ferculis vel repositoriis, inferiebantur.³⁾ Unde illud: praebere coenam prinis vel senis ferculis.⁴⁾

1, Petron. 31.

2, Virg. Aen. I, 703.; Suet. Tib. 42.; Curt. V, I.

3, Petron. XXX, 66.; Plin. XXIII, 2. XXXIII, 11.

4, Suet. Aug. 74.; Tacit. 1, 94.

